

Recenzowana praca może także wzbudzić uwagi krytyczne. Zwróciłbym tu uwagę przede wszystkim na pewne nieścisłości zawarte w wątkach poświęconych problematyce systemów politycznych. Tak np. autorzy nie uchwycili w pełni różnic pomiędzy poszczególnymi krajami, mylnie kwalifikując Polskę jako przykład systemu parlamentarnego. Ma on jednak – w przeciwieństwie do Węgier, Czech i w szczególności do Słowacji – wyraźne nachylenie ku semiprezycjonalizmowi, co może wpływać na zmniejszenie stabilności politycznej w przypadku, gdy prezydent i większość parlamentarna wywodzą się z rywalizujących obozów politycznych. Nic nie mówi określenie ustroju Węgier jako republikańskiego (s. 41). Wszystkie kraje postkomunistyczne są republikami, natomiast tylko trzy z nich reprezentują system parlamentarno-gabinetowy. Nie jest prawdą, że Sejm wyrażając wotum nieufności wobec rządu powinien dokonać równocześnie wyboru nowego premiera (jest to tylko jedna z dwóch możliwości). Polska ustawa o partiach politycznych pochodzi z 1990 a nie z 1991 r. (s. 17). Nie ma powodów do stwierdzenia, że zmiana ordynacji wyborczej w 1993 r. przyczyniła się do trwałości rządu bowiem od tego czasu mieliśmy już trzy gabinety. Nie można też określić polskiego systemu wyborczego jako mieszany (s. 209), jako że jest to czysty proporcjonalny system list partyjnych.

Uwagi te nie podkreślają wypowiedzianej na wstępie pozytywnej oceny ogólnej. Można mieć nadzieję, że autorzy będą kontynuować swoje zainteresowania i wykorzystają już zdobytą wiedzę dla dalszej penetracji problematyki rozwoju politycznego i gospodarczego Europy Środkowo-Wschodniej oraz zagadnienia „nowego regionalizmu”.

Andrzej Antoszewski

ANTONI MARSZAŁEK: *Z historii europejskiej idei integracji międzynarodowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1996, 237 ss.

Przesłanie autora książki jest bardzo przejrzyste i zawarte zostało w tytule ostatniego rozdziału: *O proeuropejskie wychowanie*.

Wynika ono z głębokiego przekonania o potrzebie kształtowania świadomości europejskiej, z chęcią udowodnienia, że wejście Polski do zintegrowanych struktur europejskich nie powinno budzić wątpliwości oraz z pragnienia, aby nie stało się elementem żadnej gry politycznej: ani partyjnej, ani indywidualnej.

Intencją autora jest, aby zapoznanie się z historią idei integracji międzynarodowej pomogło zrozumieć w wymiarze historycznym znaczenie integracji krajów europejskich, przybliżyć współczesnemu obserwatorowi i uczestnikowi integracji Europy „25 wieków marzeń, budowania różnych teorii i ideologii, a także planów i wielu praktycznych prób integracji różnych społeczności” (s. 225), a przede wszystkim ułatwić zrozumienie swoistego fenomenu, jakim jest proces integracji, być może najważniejszego nie tylko w powojennej historii Europy, ale w całych dziejach tego kontynentu.

Antoni Marszałek od wielu lat zajmujący się różnymi aspektami integracji międzynarodowej mimo iż zastrzega, że książka nie jest systematycznym wykładem historii rozwoju europejskich idei zjednoczeniowych, w przystępny sposób porządkuje dotychczasową wiedzę o ideach integracji i próbach ich realizowania.

Dużą zasługą autora jest ukazanie wkładu Polaków w rozwój europejskich idei integracji oraz podkreślenie, że koncepcje te wiązano ze sprawą odzyskania niepodległości przez narody, które utraciły suwerenność i formułowano je wyraźnie z zamiarem ich wykorzystania do odbudowy państwa polskiego.

Jest to szczególnie pouczające dla uczestników dzisiejszych dyskusji nad modelami integracji międzynarodowej. Może ona bowiem zarówno ograniczać suwerenność i niepodległość kraju członkowskiego, jak chronić i wzmacniać te atrybuty.

W ocenie autora dotychczasowy dorobek intelektualny na temat integracji międzynarodowej – rozumianej jako zjednoczenie krajów, narodów, społeczeństw – pozwala na sformułowanie tezy, że „celem międzynarodowej integracji jest człowiek jako osoba, jako podmiot tych procesów (kreator), że tym celem jest zarówno jego wewnętrzna integracja, jak i integracja z drugim człowiekiem...” (s. 4), a wszystko inne jest narzędziem realizacji tego celu.

Wierny tej zasadzie A. Marszałek w dziesięciu szkicach ukazuje kształtowanie europejskiej myśli integracyjnej od starożytności do czasów po II wojnie światowej. Sięgając do koncepcji i planów zasad współżycia między ludźmi między innymi Talesa z Miletu, Jerzego z Podiebradu, Erazma z Rotterdamu, Henryka IV, I. Kanta, Napoleona I Bonaparte czy C. H. de Saint Simon, a z Polaków do poglądów np. Pawła Włodkowica, Stanisława Leszczyńskiego czy Adama Jerzego Czartoryskiego chciał podkreślić, że nawet najdawniejsze wypowiedzi i koncepcje mają duże znaczenie dla współczesnej świadomości Europejczyków pozostając w wielu przypadkach w pełni aktualne, chociaż dopiero XIX i XX w. przyniosł rozwinięcie doktryny międzynarodowej integracji Europy, będącej podstawą współczesnych koncepcji i rozwiązań praktycznych.

Spośród doktryn z przełomu wieków większą uwagę poświęcił autor niemieckim koncepcjom *Mitteleurop*y oraz idei gospodarki wielkiego obszaru (*Grossraumwirtschaft*), a następnie europejskim koncepcjom integracji pod patronatem Ligi Narodów oraz francuskim koncepcjom europejskiego ładu.

W tego typu książce nie mogło zabraknąć prezentacji idei Paneurop. Jej autor R. N. Coudenhove-Kalergi uznawany jest za najwybitniejszego twórcę doktryny międzynarodowej integracji w okresie międzywojennym, a jego konstatacje w opinii wielu stanowią skarbiec, do którego wciąż warto sięgać.

Druga wojna światowa oznaczała przełom w realizacji idei integracji krajów europejskich. Autor zwraca uwagę, że w dyskusjach nad integracją Europy prowadzonych w czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu zaznaczyły się trzy główne nurty: federalizm, konfederalizm i funkcjonalizm. W wielkim uproszczeniu można by powiedzieć, że podejście federalistyczne charakteryzujące się wysokim idealizmem i abstrakcyjnością charakteryzowało twórców i ideologów integracji międzynarodowej jako idei, realizm i kompromis nurtu funkcjonalistycznego bliższy był konstruktorom bezpośrednich koncepcji i propozycji (ekspertom i politykom), natomiast rozwiązania w duchu konfederalistycznym preferowali politycy mający je realizować.

W omawianej książce znaleźć można również skróconą prezentację stanowisk rządów Stanów Zjednoczonych Ameryki (nie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej!) i poszczególnych państw europejskich wobec realizacji integracji Europy Zachodniej po II wojnie światowej oraz bliższą charakterystykę takich bezpośrednich twórców i realizatorów zachodnioeuropejskiej integracji gospodarczej, jak J. Monnet, R. Schumana, K. Adenauera czy A. de Gaspariego.

Książka ta może być podręcznym informatorem, może jednak również przyczynić się do wychowywania w duchu proeuropejskim. Jest to zadanie bardzo ważne, bowiem mimo dużego postępu w integrowaniu się państw i wciąż deklarowanej chęci przystępowania do tego grona nowych członków, w krajach europejskich nadal dominuje partykularyzm narodowy. Dlatego proeuropejskość powinna objąć i zdominować wszystkie formy i poziomy edukacji społecznej zarówno w Europie, jak i w Polsce A kształtowaniu prawidłowej świadomości europejskiej prezentowana publikacja może się wydatnie przysłużyć.

Dająca się odczuć niejednorodność wykładu (raczej przez autora zamierzona) nie budzi większych zastrzeżeń, a może stanowić niekiedy okazję do utrwalenia poznanych wcześniej faktów, bądź ujrzenia ich w innym kontekście.

Podziw, ale zarazem pewien niedosyt, wywołuje natomiast niezwykła dyscyplina tematyczna autora i nadmierna oszczędność komentarza, które wytłumaczyć się dają jedynie przeznaczeniem tej publikacji i jej zdecydowanie edukacyjną funkcją.

Hanka Dmochowska